

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293537pp15-21
УДК 658:005

Коренюк П.І., доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-8321-3199
e-mail: korenyukp@gmail.com

Грицан Ю.І., доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри екології і навколишнього
природного середовища
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0002-7443-0930

Koreniuk Petr, Doctor of Economics, Professor, Professor Department of Management
Dniprovsky State Technical University, Kamianske

Grytsan Yurii, Doctor of Sciences (Biology), Professor, Head of the Department of Ecology and
Environmental Protection
Dniprovsky State Technical University, Kamyanske

МЕНЕДЖМЕНТ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

ECOLOGIZATION MANAGEMENT OF SOCIAL PRODUCTION IN THE CONTEXT OF USING THE POTENTIAL OF NATURAL RESOURCES

У сучасних умовах значимість проблеми екологізації суспільного виробництва посилюється дефіцитом природних ресурсів і уже через декілька десятиріч набуде загрозливого характеру. Економічні методи регулювання, переведення процесів трансформації зовнішніх витрат у внутрішні вимагають розгляду й екологічної складової у виробничих витратах підприємства, що включає природоохоронні витрати і частину економічного збитку, що відшкодовується, через систему екологічних платежів за забруднення навколишнього природного середовища. Економічна оцінка природних ресурсів є концептуальною основою платного природокористування підприємств галузей національної економіки. Зростаючі темпи використання природних ресурсів аграрним сектором обумовили проблему раціонального використання, розширеного відтворення та збереження природних ресурсів. В контексті інвайронментального менеджменту екологізація суспільного виробництва має враховувати економічну та соціальну складову. Гармонізація відносин у системі "суспільство-природа" або "економіка-екологія" вимагає орієнтації національної економіки на досягнення оптимальної екологічності суспільного виробництва.

Ключові слова: екологізація, суспільне виробництво, потенціал, природні ресурси, середовище, ринок, соціальний, раціоналізація.

In today's conditions, the importance of the problem of environmentalization of social production is increased by the shortage of natural resources and will take on a threatening character in a few decades. Economic methods of regulation, transfer of processes of transformation of external costs into internal require consideration of the environmental component in the production costs of the enterprise, which includes environmental protection costs and part of the economic loss that is compensated through the system of environmental payments for pollution of the natural environment. The economic evaluation of natural resources is the conceptual basis of the paid nature use of enterprises of the branches of the national economy. In conditions of a certain limitation of natural resources, the main source of environmental aggression is actually political conflicts, although in most cases they have an economic origin. From the point of view of environmental management, political conflicts are considered as a struggle for possession of natural and other resources. Yes, conflicts have recently started to arise due to the lack of natural resources. Imperceptibly, but steadily, the

importance of resource security is growing and, in our opinion, it will become dominant in 50–100 years, and will actually grow into national security. The growing rate of use of natural resources by the agricultural sector caused the problem of rational use, extended reproduction and preservation of natural resources. In the context of environmental management, the greening of social production must take into account the economic and social component. Based on our research, the harmonization of relations in the "society-nature" or "economy-ecology" system requires the orientation of the national economy to achieve optimal environmental sustainability of social production. If the state ignores microeconomic problems, it will not achieve stable macroeconomic indicators. And, as the experience of the developed countries of the world shows, the problem of establishing proper economic and legal responsibility is organically connected with the formation of the ecological and economic mechanism of nature management, and hence the direction of transformational processes.

Key words: *environmentalization, social credibility, potential, natural resources, environment, market, social, rationalization.*

JEL classification: *C51, C81, D81, J30*

Постановка проблеми. Соціально-екологічні проблеми трансформаційних процесів та потреба їх послідовного розв'язання займають вагомe місце в сталому розвитку держави. Крім того, відомчий, поресурсний підхід до збереження природного середовища, низький ступінь екологічності виробничих технологій, нерідко відсутність перспективного, стратегічного підходу до природоохоронної діяльності; низький рівень екологічної культури лише посилюють проблеми взаємовідносин людини, суспільства та природного середовища. Поняття екологізації суспільного виробництва, введене до наукового обороту порівняно недавно, має неоднозначне тлумачення. Крім того, екологізація суспільного виробництва передбачає: більш якісне і кількісне використання фінансово-економічних і правових принципів та інструментів раціоналізації природокористування адміністративно-ринкової орієнтації (екологічний аудит, екологізація системи оподаткування, екологічне страхування й ін.); поглиблення еколого-економічних досліджень у системах "суспільство – природа", "економіка – екологія" (вимір повних витрат у природокористування, оцінка економічної шкоди здоров'ю населення від погіршення якості продуктів харчування й ін.); екологічну орієнтацію суспільних відносин (участь громадськості у вирішенні екологічних проблем).

Важливими є ряд робіт з дослідження окремих елементів управління екологізацією суспільного виробництва та використання природних ресурсів таких видатних вчених як І.К. Бистряков [9, 12], І.С. Варламова [1], С.І. Варламова [1], М.І. Герасимов [10], Д.В. Клиновой [9, 12], П.І. Коренюк [2], С.О. Лизун [8], Є. В. Мішенін [2], В.О. Паламарчук [2], В.В.Панько [3], С.І. Пирожков [4], О.В. Прокопенко [5], В.П. Руденко [6], А.В. Степаненко [10], А.М. Сундук [11], М.А. Хвесик [4, 7, 8, 9, 12] та інших вчених. Екологізація суспільного виробництва має кількісну і якісну визначеність [6], виражатися цілісною системою натуральних і вартісних (еколого-економічних) показників. При цьому, екологічність суспільного виробництва, природокористування розглядається нами як характеристика процесу екологізації господарської діяльності: екологічний ефект на одиницю виробленої споживної вартості; рівень екологічної безпеки суспільного виробництва; інтегральне екологічне навантаження на природно-ресурсний потенціал території й ін. Не зайвим буде підкреслити, що проблема гармонічного розвитку включає два ключових поняття: потреба суспільства й обмеження, що накладаються на здатність природного середовища задовольняти сучасні потреби та потреби майбутніх поколінь щодо природних ресурсах у виробничих, соціальних, побутових, рекреаційних та оздоровчих цілях.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка методологічних та практичних підходів до екологізації суспільного виробництва в контексті використання природно-ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні методи регулювання, переведення процесів трансформації зовнішніх витрат у внутрішні вимагають розгляду й екологічної складової у виробничих витратах підприємства, що включає природоохоронні

витрати і частину економічного збитку, що відшкодовується, через систему екологічних платежів за забруднення навколишнього природного середовища. Тим часом, на макроекономічному рівні шляхом використання показників національного доходу, суспільного національного продукту, обсягів капіталовкладень та ін.) пропонується створювати низку відносних еколого-економічних показників для цілей загальноекономічного аналізу: частка витрат, зв'язаних із забрудненням довкілля, у виробленому валовому суспільному продукті чи національному доході; частка капітальних вкладень екологічного призначення в загальному їхньому обсязі; співвідношення витрат на боротьбу з забрудненням навколишнього середовища і збитку від нього; ряд додаткових відносних показників, розрахованих у залежності від мети конкретного аналізу і наявних даних. Оцінка просторових ознак показує, що окремі регіони можуть перевищувати рівень держави і поріг капіталізації. Але це точкові випадки. Враховуючи це, природним ресурсам досить важко позиціюватися в межах ринкового середовища і забезпечувати формування необхідних ринкових показників. Шляхом поліпшення є розбудова інституціональної сфери і важливих інструментів, що забезпечить можливість переходу природних ресурсів до нового рівня функціонування. Методологія системного підходу про існування єдиної принципової схеми управління, найбільш спрощену модель якої можна подати у вигляді типового контуру управління (рис. 1).

Рис. 1. Принципова модель екологічного управління

Джерело: складено авторами

За цією системною моделлю органи управління в галузі екології здійснюють управляючий вплив на підставі законів, указів, підзаконних нормативних актів, стандартів, постанов, наказів, програм екологічного спрямування на соціальні об'єкти, підприємства та природні об'єкти, які у відповідності до отриманого управляючого впливу можуть змінювати свій стан, діяльність і кількісні та якісні параметри.

Так, в сучасних умовах глобальний ландшафт формують процеси, що локалізовані в межах різних полюсів впливу і переслідують протилежні інтереси. Глобальним фактором виступає поширення і становлення постіндустріальних формацій, тенденції розвитку інформаційної економіки, її інтеграція до переважної більшості сфер розвитку. Так, природні ресурси, за умови його інтеграції до зони впливу ринку можуть змінювати свої окремі властивості. Зрозуміло, що для проходження цих етапів необхідними є суттєві мотиваційні засади і економічні преференції, що можуть бути задіяні за умови подібної інтеграції. Іншими словами, йдеться, що необхідними виступають інтереси, що можуть бути драйверами для розвитку подібних взаємодій.

В регіональному аспекті капіталізація природних ресурсів варіює. Але, в загальному тренді, кожний показник регіонів формує загальнодержавний рівень. Для водних ресурсів за 2018 р. високі % капіталізації тяжіють до Дніпропетровської, Донецької областей. Крім того, Запорізька область теж має високий рівень капіталізації. % цих регіонів становлять > 10 % і перевищують загальнодержавний рівень. Черкаська область теж показує високий рівень. Для земельних ресурсів за цей же рік показник держави перевищують 11 регіонів. Максимальні проценти тяжіють до столиці і промислових регіонів.

Економічна оцінка природних ресурсів є концептуальною основою платного природокористування підприємств галузей національної економіки. Так, у поняття “природно-ресурсний потенціал” входять, наряду з ресурсами, які використовуються у нинішніх умовах, також ті види природних ресурсів, які ще не знайшли свого використання в силу недостатнього рівня розвитку продуктивних сил. Тобто, у нинішніх умовах вони мають статус природних об’єктів.

В умовах певної обмеженості природних ресурсів основним джерелом інвайронментальної агресії виступають власне політичні конфлікти. З позиції інвайронментального менеджменту політичні конфлікти розглядають як боротьбу за володіння природними та іншими ресурсами. Так, останнім часом почали виникати конфлікти з причини недостачі природних ресурсів. Непомітно, але стабільно зростає важливість ресурсної безпеки і уже через 50–100 років вона стане домінуючою, тобто фактично переростатиме в національну безпеку. Це чітко розуміють розвинуті країни. Адже, правило 80 на 20 означає, що 20 відсотків населення планети володіє 80 відсотками природних ресурсів (країни, що розвиваються), а на долю інших 80 відсотків припадає лише 20 відсотків ресурсів (розвинуті країни).

В таких умовах виникають глобалістичні течії з єдиним завданням по виведенню ресурсів з країн, які розвиваються. Шляхів є багато і вони всі різні. Наприклад прихований експорт матеріаломісткої продукцію, де у структурі собівартості матеріали посідають 60 відсотків і вище (зерно, металопрокат, сировина і т. д). Прикладами прихованого імпорту робочої сили і науковомісткості є імпорт оргтехніки, продукції електронної галузі, автомобілів і годинників. Тобто, якщо співставити експортно-імпортний баланс, то виходить, що «треті країни» здійснюють обмін у вигляді практично незамінних природних та інших матеріальних ресурсів на відтворювані ресурси у вигляді робочої сили і науковомісткої продукції. Такий фактично нерівноправний обмін за формою можливо за формою є і юридично вірним. Але за сутністю він є виразом інвайронментальної агресії і формує глибинні стратегічні конфлікти.

В сучасних умовах значимість проблеми екологізації суспільного виробництва посилюється дефіцитом природних ресурсів і уже через декілька десятиріч набуде загрозливого характеру. Отже, як результат інвайронментальної агресії, виникає багато проблем та проблемних питань, які лише посилюють інвайментальний конфлікт між зростаючими потребами людства і обмеженістю природних ресурсів, між «багатими» і «бідними» країнами, між рівнем екологічного, духовного та культурного виховання населення та тими викликами, які нас можуть очікувати.

Зростаючі темпи використання природних ресурсів аграрним сектором обумовили проблему раціонального використання, розширеного відтворення та збереження природних ресурсів. Природні ресурси нарівні з трудовими, матеріально-технічними, фінансовими ресурсами, відіграють провідну роль у розвитку добувних та переробних галузей національної економіки. Отже, природні ресурси у суспільному виробництві виступають як економізована природа.

Одним з компонентів природокористування є видобуток корисних копалин та безпосереднє використання у процесі життєдіяльності людини, зокрема суспільному виробництві. Як показує досвід, виконання комплексних державних програм щодо перетворення природного середовища може сприяти поліпшенню якісних показників стану та продуктивності потенціалу ресурсів природного середовища. Під поняттям “перетворення”, доцільно розуміти направлену діяльність захисту від стихійних явищ, ліквідацію наслідків антропогенного навантаження та ряд інших природозберігаючих заходів.

Неоднорідні погодні, кліматичні та ґрунтові умови неоднозначно впливають на ефективність суспільного виробництва. Це зумовлює формування різних типів систем використання, відтворення та збереження природно-ресурсного потенціалу території у суспільному виробництві (рис. 2).

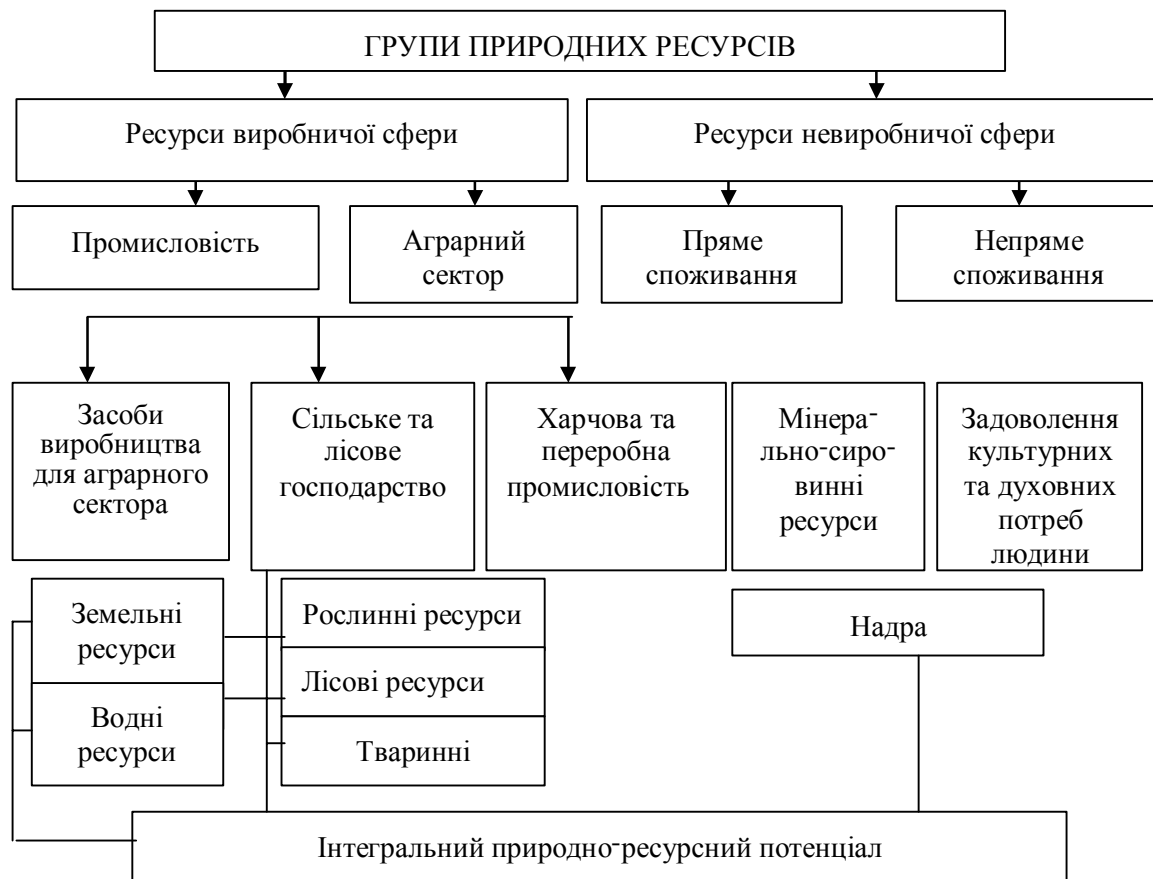

Рис. 2. Класифікація природних ресурсів у суспільному виробництві
Джерело: складено авторами

За сутністю природно-ресурсний потенціал забезпечує ресурсну потребу у виробництві продовольства та сировини для галузей промисловості національної економіки. Отже, проблема екологізації суспільного виробництва є однією з стратегічних проблем сучасності на державному та глобальному рівні. І в першу чергу вона є важливою для забезпечення екологічної, економічної як складових елементів національної безпеки держави. З метою виявлення просторових особливостей було проведено групування регіонів (табл. 1).

Таблиця 1. Групування регіонів України за коефіцієнтом концентрації активності сфери екологізації суспільного виробництва

Регіони	Характеристика групи
Дніпропетровська, Київська, Одеська, Харківська, Львівська, Вінницька області	Група дуже високого рівня концентрації суспільного виробництва
Полтавська, Запорізька, Черкаська, Хмельницька, Донецька, Житомирська області	Група високого рівня концентрації суспільного виробництва
Чернігівська, Закарпатська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Херсонська, Івано-Франківська, Тернопільська області	Група середнього рівня концентрації суспільного виробництва
Волинська, Рівненська, Чернівецька, Луганська області	Група низького рівня концентрації суспільного виробництва

Джерело: складено авторами

Подальша інтеграція природного ресурсу до ринкового середовища виявляє його нові риси та властивості. За умови розвитку підприємницької діяльності і утвердження ринку природно-ресурсних активів, ресурс поступово формує риси активу ринкової економіки. За умови прояву цих процесів це буде поштовхом до нового рівня розвитку і природного ресурсу і ринку. Важливими процесами, що супроводжують рух до економічного активу, є посилення генерації грошових потоків, формування прибутку, що може призвести до зростання вартості. За цих умов актуалізуються процеси корпоратизації і капіталізації природних ресурсів.

Висновки. В контексті інвайронментального менеджменту екологізація суспільного виробництва має враховувати економічну та соціальну складову. Важливим є становлення ефективного соціально орієнтованого бізнесу під егідою «бізнес має мати людське обличчя». Важливим ефектом розвитку підприємницької діяльності для природних ресурсів є можливість формування проектів приватного та державного партнерства. Соціально-економічні наслідки в процесі інтеграції природних ресурсів до зони впливу ринку мають посилювати ефективність інвайнметального підходу в менеджменті. Таким чином, еколого-економічні проблеми природокористування у суспільному виробництві тісно зв'язані з забрудненням довкілля. Актуальними питаннями раціоналізації природокористування як і раніше залишаються екологічно сталий розвиток галузей сфери функціонування лісового комплексу, екологізація промислового суспільного виробництва і господарювання в лісах. Це зумовлює потреба формування і подальший поступ екологічно орієнтованого господарського механізму природокористування в лісовому комплексі на міжгалузевій основі. При цьому важливе значення мають оцінка, аналіз і регулювання екологічних витрат суспільного виробництва.

Впливає висновок, що гармонізація відносин у системі "суспільство-природа" або "економіка-екологія" у рамках будь-якої теоретико-методологічної концепції раціоналізації природокористування вимагає орієнтації національної економіки на досягнення оптимальної екологічності суспільного виробництва. Отже, без дієздатної мікроекономіки природокористування у вигляді конкурентоздатних, динамічних підприємств, на нашу думку, економічний суверенітет та незалежність макроекономіки природокористування є нереальною. І у тому випадку, якщо держава проігнорує проблеми мікроекономіки, то і досягнення стабільних макроекономічних показників буде під великим сумнівом. А, як показує досвід розвинутих країн світу, у органічному зв'язку з формуванням еколого-економічного механізму природокористування та екологізацією суспільного відтворення знаходиться і проблема спрямованості трансформаційних процесів в напрямі формування висококонкурентної національної економіки.

Список використаної літератури

1. Варламова С.І., Варламова І.С. Екологізація промисловості в Україні: проблеми та перспективи. *Ефективна економіка*. 2018. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_44 (дата звернення: 18.09.2023).
2. Паламарчук В.О., Мішенін Є.В., Коренюк П.І. Еколого-економічні та соціальні нариси з економіки природокористування: монографія. Дніпропетровськ: Пороги, 2004. 258 с.
3. Панько В.В. Екологізація сільськогосподарського виробництва. *Ефективна економіка*. 2018. №4.
4. Пирожков С.І., Хвесик М.А. Економічна оцінка природних ресурсів України. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. 395 с.
5. Прокопенко О.В. Методологічні підходи до екологізації діяльності. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2018. №2. С. 22-30.
6. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2010. 552 с.
7. Хвесик М.А. Фінансово-економічні засади регулювання природокористування. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2020. С. 74.

8. Хвесик М.А., Лизун С. О. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. С.72.
9. Хвесик М.А., Бистряков І.К., Клиновой Д.В. Економічний механізм реконструктивного розвитку України в системі управління природними ресурсами. *Економіка України*. 2018. №3. С. 3-20.
10. Степаненко А.В., Герасимов М.І. Економічна безпека України. *Регіональна економіка*. 2002. №2. С. 39-54.
11. Сундук А.М. Можливості інтеграції природного ресурсу до зони впливу ринку. Херсон: ФОП Вишемирський, 2020. С. 73-75.

References

- [1] Varlamova S.I., Varlamova I.S. (2018) Ekolohizatsiia promyslovosti v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Greening of industry in Ukraine: problems and prospects.]. *Efektivna ekonomika*, no 1. Available at:http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_44 (accessed 18 September 2023).
- [2] Palamarchuk V.O., Mishenin Ye.V., Koreniuk P.I. (2004) Ekolohe-ekonomichni ta sotsialni narysy zekonomiky pry-rodokorostuvannia [Ecological, economic and social essays on the economics of nature management]. Dnipropetrovsk: Porohy. (in Ukrainian)
- [3] Panko V.V. (2018) Ekolohizatsiia silskohospodarskoho vyrobnytstva [Greening of agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, no 4.
- [4] Pyrozhkov, S.I., Khvesyk, M.A. (2015) Ekonomichna otsinka pryrodnykh resursiv Ukrainy [Economic assessment of natural resources of Ukraine]. DU IEPSR NAN Ukrainy, Kyiv. (in Ukrainian)
- [5] Prokopenko O.V. (2018). Metodolohichni pidkhody do ekolohizatsii diialnosti [Methodological approaches to greening activities]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no 2, pp. 22-30.
- [6] Rudenko, V.P. (2010) Heohrafiia pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy [Geography of natural resource potential of Ukraine]. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yu. Fedkovycha. (in Ukrainian)
- [7] Khvesyk, M.A. (2020) Finansovo-ekonomichni zasady rehuliuвання pryrodokorystuvannia [Financial and economic principles of nature management regulation]. Kyiv: DU IEPSR NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
- [8] Khvesyk M.A., Lyzun S.O. (2015) Ekonomichni aspekty upravlinnia pryrodnymi resursamy ta zabezpechennia staloho rozvytku v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Economic aspects of natural resources management in the context of decentralization of power in Ukraine]. Kyiv: DU IEPSR NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
- [9] Khvesyk M.A., Bistryakov I.K., Klynovoi D.V. (2018) Ekonomicheskii mekhanizm rekonstruktivnogo rozvitiia Ukrainy v sisteme upravleniia pryrodnymi resursami [The economic mechanism of the reconstructive functioning of Ukraine in the natural resources management system]. *Economy of Ukraine*, no 3, pp. 3-20.
- [10] Stepanenko A.V., Herasymov M.I. (2002) Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no 2, pp. 39-54.
- [11] Sunduk A.M. (2020) Mozhlyvosti intehratsii pryrodnoho resursu do zony vplyvu rynku [Possibilities of integration of natural resources into the zone of market influence]. Kherson, Kherson: FOP Vyshemyrskyi. (in Ukrainian)

Надійшла до редколегії 02.10.2023